విజ్ఞానము

సహదేవ పశువైద్యము

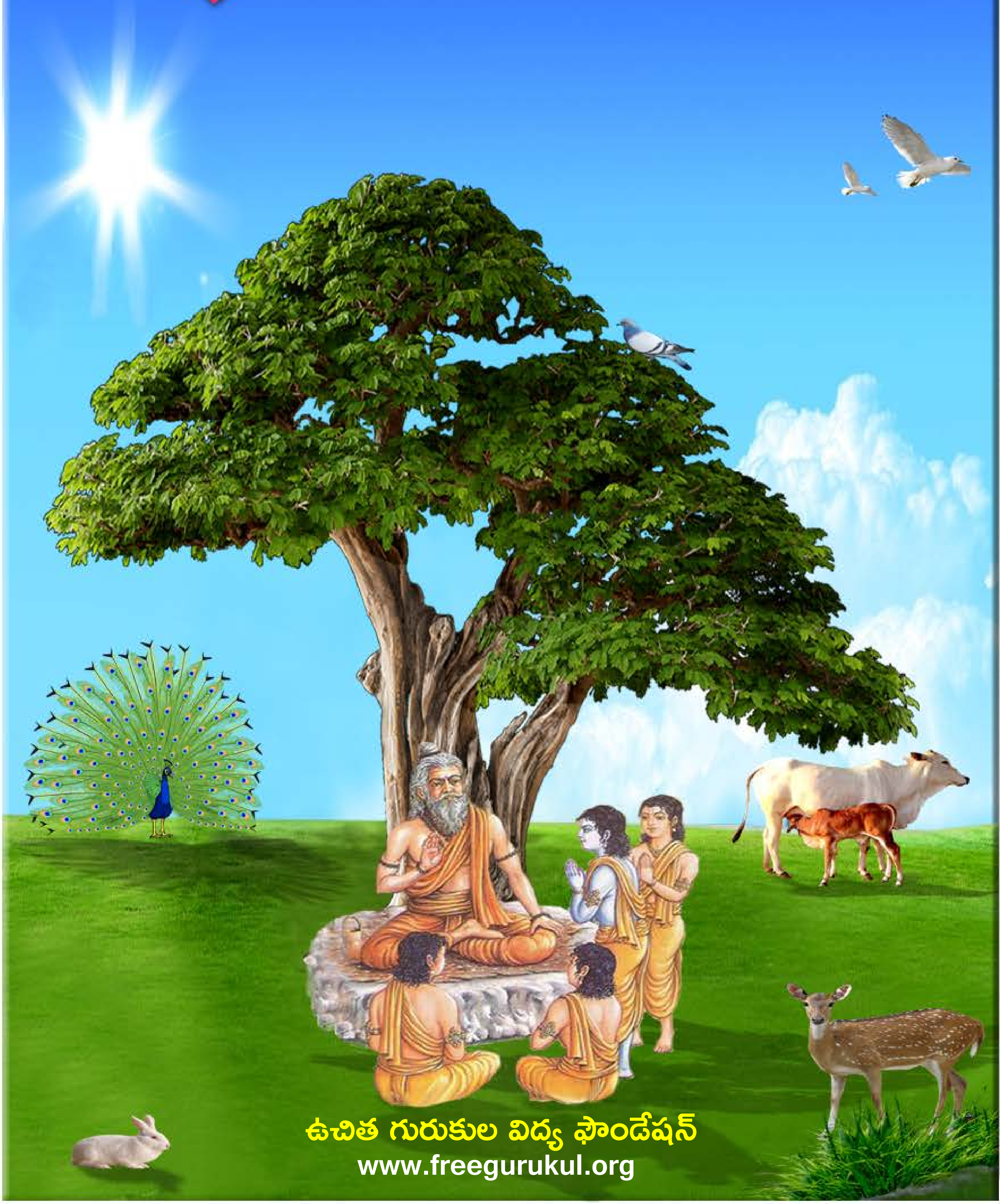

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్

www.freegurukul.org

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజి
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస
అమ్మ శారదా దేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయిబాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళ స్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

Free Gurukul

"ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్" ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో భాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో భాగంగా ఈ ఫౌండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్థ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు వ్రాసినట్లయితే (లేక) సేకరిస్తే మాకు తెలియచేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిచేయుటకు, భాగస్వామ్యం అగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రదించగలరు.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in
2) ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన,ధర్మ ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైటు అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకొన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org   Mobile App: Free Gurukul   email: support@freegurukul.org

Facebook: www.facebook.com/freegurukul   Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

" మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేది ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికి అందించబడాలి "

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పాద సమర్పణమస్తు

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, ఒజసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

ధన్వంతరి నేనమః

సహదేవ పశువైద్యము

ప్రకాశకులు:

కొండా శంకరయ్య

బుక్‌సెల్లర్స్ అండ్ పబ్లిషర్స్

సికింద్రాబాద (దక్కన్)

బ్రాంచి:— మెయిన్‌రోడ్, వరంగల్

—)o(—

1951

కాపీరైటు రిజిష్టర్డు

వెల 0—8—0

పీఠిక

మహానుభావులే గ్రంథము రచియించినను దేశ సౌభాగ్యము కొఱకేయని గుర్తెరుంగుట మనవిధి. ఈ పశువైద్య శాస్త్ర మవర పరాత్పరుండని ప్రఖ్యాతి గడించిన సహదేవునిచే రచియింపఁబడినట్లుగను ఆ గ్రంథముయొక్క ప్రాశస్త్యము నెఱిగి పూర్వకవులలో నొకరగు నారనయను కవిపుంగవుం డాంధ్రీకరణం బొనర్చినట్లుగను యీ గ్రంథము దెల్పుచున్నది. ఈతని కాల నిర్ణయమును జేయుటకుఁగాని, కులగోత్రాదుల నెఱుంగుటకుఁగాని తగిన యాధారములు మాకెందును లభ్యము కాలేదు లభ్యపడినచో నీతూరి ముద్రణమునందు విపులముగా వ్రాసెదము. పూర్వ సాంప్రదాయానుసారముగ నీగ్రంథము రచియింపఁబడి లోకోపకారమై యొప్పారుచున్నను గవిత్వమును గూర్చి విమర్శింపవలె నన్నచో జాల గ్రంథము కాఁగలదు. ఇందులోని పద్యములు వారి వీరి నోటనుండి యీదుస్థితికి వచ్చినవా లేక గ్రంథ కర్తయొక్క రచనమే యింతయా యనెడి యనుమానమును ముందుముందు రాహిత్య మొనర్చుకొన్నఁ గాని యిద మిద్ధమని నిర్ధారణ సేయుటకు వలనుగాదు. అందుచేఁ బ్రకృత మావిషయమును నిలిపి వేసితిమి.

కాని తప్పులో నొప్పులో యేమైనఁగాని యేదో యొకరీతిని యిట్టి యథార్థమును గలుగ జేయుటలో నప్పటి కాల పరిస్థితుల ననుసరించి పరోపకార చింతనము చేతనే యీ గ్రంథకర్త యిట్టి మహోత్కృష్ట కార్యమునకుఁ బూనుకొనెనని యూహించి యెల్లఱము వాని యెడ శాశ్వత కృతజ్ఞులము కాక తప్పదు.

ఇం దుదహరింప బడిన ప్రక్రియల నెల్లఱును బాగుగా నాచరణము లోనికిఁ దెచ్చుకొని పశువుల క్షేమముల నారయుదురుగాక యని మాత్రము ప్రార్థింతుము. మిగత విషయములఁ జదువరుల కేవదలెదము.

ఇట్లు,
ప్రచురణకర్తలు.

విషయసూచిక

[illegible]	1
దొమ్మ లక్షణము	2
రక్ష	3
చలిదొమ్మ	4
పాలదొమ్మకు చికిత్స	5
పాఱుటకు చికిత్స	6
అజీర్ణ చికిత్స	7
విరేచనములకు	8
పాలకొలనుకు చికిత్స	9
నెరిడలు	10
చికిత్స	11
మఱియొకటి	12
ఇంకొకటి	13
రక్ష	14
నిధానము తెలియని చికిత్స	15
నల్లమునురు	16
వేఱొక చికిత్స	17
మఱొక చికిత్స	18
నరగడ చికిత్స	19
మలిమిడి చికిత్స	20
మఱియొక చికిత్స	21
అరవట్లలకు రక్షలువేయు స్థానములు	22
రొమ్ముపట్టుకు చికిత్స	23
బొట్టెటికెలక్షణము	24
ఇందులకు చికిత్స	25
కడుపునొప్పి	26
[illegible]	27
[illegible]	28
ఇరువాయి చికిత్స	29
ఇందుకు విరుగుడు	30
వాతరోగము చికిత్స	31
రొమ్ముదగ్గుకు చికిత్స	32
ఇంకొకపద్ధతి	33
ఇంకొంతరహోవాతము	34
జంబుకవాతలక్షణము	35
ఇందులకు చికిత్స	36
తీటలకు	37
తలలోని తీటకు	38
అంగిటి ముండ్లకు చికిత్స	39
ముకుబంతికి చికిత్స	40
వగర్పునకు చికిత్స	41
గుండెవగర్పునకు చికిత్స	42
పురుగువట్టిన పుండ్లుమానుటకు	43
పుండుతొలగుటకు చికిత్స	44
ఈచకాలికి చికిత్స	45
కాలువిఱిగినందుకు చికిత్స	46
పోటుపోవనిచో	47
మూపిపోవుటకు	48
ఇంకొకమాదిరి	49
దున్నకట్ట బలహీనమైన పశువులకు	50
పొట్ల దూడలకు	51
పుప్పివంటికి	52

పొదుగు పుచ్చిపందులకు 53
పుండ్లు మానుటకు 54
వగర్పునకు 55
ఇందులకు చికిత్స 56
వగర్పునకు 57
తేలు కరచిన చికిత్స 58
మఱియొక చికిత్స 59
పాముకాటు లక్షణము 60
ఇందులకు చికిత్స 61
మఱియొక చికిత్స 62
పేరు తెలియని తెగుళ్ళకు చికిత్స 63
తైలము తలకెక్కువ తెనన్నచో 64
చెవులలో పురుగులు లేచిన 65
అన్ని విధములైన రోగములకు 66
శరీరము కాలినచో 67
కణుతుల లక్షణము 68
మరణించిన దూడ బయట పడుటకు 69
నరము తెగిన పశువులకు చికిత్స 70
కాలుకుంటునకు చికిత్స 71
గాలితగులకుండుటకు 72
మెత్తకాలునకు చికిత్స 73
కురుమలక్షణము 74
ఇందులకు చికిత్స 75
ఇంకొక చికిత్స 76
చండికాలికి చికిత్స 77
మణుపుకాలికి 78
సాధారణ రోగములకు 79
కాల తెవులు చికిత్స 80
ఈడుపులి చికిత్స 81
కల్లవాపు 82
చికిత్స 83
చికిత్స 84
మావి నిలుచుటకు 85
మఱియొకటి 86
ఆవిరికి చికిత్స 87
నిలువుకండ్ల చికిత్స 88
గువ్వ తెవులు 89
కామెర్లకు చికిత్స 90
నీరు కారు కండ్లకు 91
ఇంకొక పద్ధతి 92
ఇంకొక పద్ధతి 93
నెలతక్కువ దూడలు 94
నెలతక్కువ దూడలు 95
పాలుచేపుటకు 96
మావిని తినిన పశువు 97
చేపుటకు 98
దూడను మరచిన 99
పాలిచ్చుటకు 100
చేపుటకు 101
మావి నిలుచుటకు 102
దూడ మరుగకున్న 103
చేపని పశువులకు 104
మందు పెట్టెడి విధము 105
దృష్టిదోషమునకు 106
వేగమె యీనజాలకున్న 107
దురదకు 108
గజ్జికి 109
దగ్గుకు చికిత్స 110

శ్రీ రామ.

పశువుల వైద్యశాస్త్రము

1 సహదేవ ప్రణీతము.

కం॥ శ్రీయును గీర్తియు నధికో
పాయంబునఁ గలుగుపుణ్య । పరులకు దీవం
జేయంగఁబడెడు సత్కృతిఁ
బాయకఁ జదివినను వ్రాయఁ । బారము గొన్నన్ ॥ 1

తా॥ ఈ గొప్ప గ్రంథము జదివినను రచియించిన బాఠ మొనర్చినను, యిందుఁ జెప్పబడిన ప్రక్రియల నాచరణములో నుంచి పరోపకారమునకై పాటు పడినను అట్టివారి కఖిలైశ్వర్యములునుఁ గీర్తియుఁ జేకూడుఁ గలవని గ్రంథకర్తయొక్క ఆశీర్వాదము.

ఉ॥ దేవసమానుఁడైన సహ । దేవుఁడు గోవులకున్ హితంబుగాఁ
భావనమైన వైద్యము శు । భస్థితిఁ జెప్పెనుగా నికన్ మహా
దేవ వరప్రసాదమునఁ । దెన్గునఁ జెప్పఁ దొడంగితిన్ వడిన్
గావున సత్కవీంద్రులఁ ద న । ఖండ చరిత్రుఁడ నారయార్యుఁడన్ ॥ 2

తా॥ గోసంరక్షణార్థమై దేవతాతుల్యుఁడైన సహదేవుఁడు వైద్యశాస్త్రము రచియించెను ఈశ్వర కటాక్ష లబ్ధుఁడనై నారయ యనుపేరఁ బరఁగెడి నే నారచనమును దెనిఁగించు చున్నానని గ్రంథ కర్త నుడువుచున్నాఁడు.

కం॥ దేవతలు మర్త్యమున మను
జావళిఁ బుట్టించివారి । కమృతముఁ గురియం
గా వేడి సురభి కమరులు
గోవులఁ బుట్టించి రిలకు । గోధనమునకున్ ॥ 3

తా॥ భూలోకమున జరయు మృతియుఁ గల నరుల సృష్టించి వారి జీవనార్థమై యమృత తుల్యమగు క్షీరంబులభియింపఁజేయు గోవుల సృజియించినాఁడని భావము.

కం॥ భావించి వానికిష్టము
గావింపఁగఁ బుణ్యమగును । కలియుగమున దుర్
గావున వైద్యము క్రియతో
జీవధనంబునకు నెఱిఁగి । చేయుడు మనుజుల్ ॥ ౪

తా॥ గోవుల కిష్టమగునట్లుగను, మీ జీవితములకక్కఱకు వచ్చు నట్లుగను నీ వైద్యము నాచరణము నందుపుఁడని గ్రంథకర్త హెచ్చరించుచున్నాఁడు.

కం॥ రోగము గోవుల కొదవిన
వేగంబుగ మందులెఱిఁగి । వివరము తోడన్
బాగుగ బెట్టుఁడు వానికి
వేగమె రోగములుమాని । వృద్ధింబొందున్ ॥ ౫

తా॥ గోవులకు రోగము వచ్చిన వెంటనే తదనుకూలమగు నౌషధములఁ దెలిసికొని యుపయోగించుచో గోవులారోగ్య స్థితిం బొందగలవు.

2 దొమ్మ లక్షణము.

కం॥ దొమ్మయిన గోగణంబులు
నెమ్మది కడుపుబ్బు వరకు । నీరును బారున్
గ్రొమ్మెర నూరవు తెగయును
సమ్మదమూన నేలకొక్క । ఝామున వాలున్ ॥ ౬

తా॥ దొమ్మయనెడి రోగము వచ్చిన పశువునకు కడుపుబ్బును శరీరము వడంకుచుండును పగర్పు మిక్కుటముగా నుండును. ఒకఝాము కంటె నెక్కువ జీవింపఁజాలదు.

కం॥ మేతుడగు, నీరునుట్టదు
చేతి యుడుగు ముక్కు దడియు । చెమటయుఁ గలుగున్
రీతిఁజూడి నల్లఁబడు నోడ
లి తెలఁగున నుండుదొమ్మ । లెఱుఁగుడు పశులన్ ॥ ౭

తా॥ మేత ముట్టకుండుటయు, నెమరు వేయకుండుటయు, ముక్కు-వెంట నీరుగార్చుటయు, నోడలంతయుఁ జెమట గ్రమ్ముటయు, నల్లఁ బాఱుటయు, నివి దొమ్మ లక్షణమని చెప్పఁబడినవి.

కం॥ మునుదీనికిఁ ద్రిఫల, త్రికటుక
మనుపానము చింతపులుసు । నమరిచి యుంచే
విను మెనుము శౌచరసమును
ననువుగ నిచ్చినను దొమ్మ । లప్పుడె మానున్ ॥ ౮

తా॥ తాడి; వుసిరి, కరక్కాయలను త్రిఫలముల గుండయున్న శొంఠి, పిప్పలి, మిరయాలనెడి త్రికటుకముల గుండయున్న అనుపానముగ చేసి చింతపులుసుతోఁ గలిపి గేద పేడరసముఁబోసి త్రాగించినచో దొమ్మరోగము తత్క్షణమే కుదురును.

కం॥ భల్లూకపు రక్తముతోఁ
గల్లుప్పును, శొంఠి పొడుము । గరిధూపంబున్
నల్లని మేఁకల మూత్రము
తెల్లముగను బట్టదొమ్మ । తెగులును మానున్ ॥ ౯

తా॥ ఎలుఁగుగొడ్డు నెత్తురు సముద్రపుటుప్పు, శొంఠిపొడుము, నల్లమేఁక మూత్రముతోఁ గలిపి త్రాగించిన దొమ్మలు హరింపగలవు.

గీ॥ నీరుద్రావకుండ । నీడను శయనించి
కాకనీరుద్రావఁ । గరుణఁబోసి
కొఱ్ఱగంజికాచి । కోమరొప్పఁ బట్టిన
వేరెవవలదు దొమ్మ । విడిచిపోవు ॥ ౧౦

తా॥ ఇతర విధములైన యేనీటినిఁ ద్రావనీకుండ బశువులను నీడను బరుండఁజేసి వేనీళ్ళను మాత్రమే త్రాగించుచుఁ గొఱ్ఱగంజి కాచిపోచిన దొమ్మరోగము గూర్చిన భయ మక్కరలేదు.

కం॥ బరిమొముక సందుబావల
నురమున వాలమునక్రింద । నొగి ముక్కువయిన్
నిరవును దప్పకఁ గాల్చిన
నరయుంగా దొమ్మపోయి । యప్పుడె కుదురున్ ॥ ౧౧

తా॥ వెన్నెముక కెడమసందుపను, యుదరము మీఁదటను,

తోక కడుగు భాగంబునను, ముక్కుపైనను గడు జాగ్రతగా రతులు వేసినచో దొమ్మ పరిహరించును.

4 చల్ది దొమ్మ.

కం॥ మానెడు సోలెడు గిద్దెడు
బానకమును నావుపంచి । తంబును గూడన్
మానుగఁ ద్రావించినచో
ధేనువులకు శీతదొమ్మ । తీవ్రముడంగున్ ॥ ౧౨

తా॥ శీత దొమ్మలకు మొదటిసారి మానెడు, రెండవతూరి సోలెడును, మూఁడవతూరి గిద్దెడును, నితరగకపు గోవుల పంచితమును ద్రాగించినచో జక్కని గుణ మిచ్చును.

5 పాలదొమ్మకు చికిత్స.

గీ॥ పాలుగుడిచి మొదలు । వాడియు డస్సియు
నున్న క్రేపులకును । నొప్పుగాను,
గలిజేరాకు పసరుఁ । గలియఁ బెన్నెరుదుంపఁ
బెట్టఁజాల్కడగును । జెట్టవెల్ల ॥ ౧౩

తా॥ దూడల విషయములో బాలు ద్రావియు డస్సియు గృశించియు దొమ్మలక్షణములు కన్పించునేని తెల్లగలిజేరాకు పసరుతోఁ బెన్నేరు దుంపనూరి, తినిపించుచో రోగము కుదురును.

6 పాఱుటకుఁ చికిత్స.

గీ॥ చలిది మేసినలేగ । చెడబాఱి చిక్కిన
నూనెనుంచి యేకు । నోటికిడుట
గాగజల్లతోడ । కనకంపు పత్రాకు
కలియ నూరిపెట్ట । నిలిచిపోవు ॥ ౧౪

తా॥ పసిరిక వేయుటచే చిన్నదూడలకు పాఱుట సంభవించును. అట్టివేళ మంచినూనెలో దూదియేకును ముంచి తినిపించి మజ్జిగతోఁ బసిడి ప్రత్తియాకును నూరిపెట్టిన పాఱుట ఆగును.

7 అజీర్ణ చికిత్స

గీ॥ పాలు మిగుల గుడిచి । పాలరగక నున్నఁ
గ్రేపులకును బెట్టి । మేపుతోడఁ

బెరుగు గంజియూకుఁ । బెన్నేరు దుంపయు
వరకఁ దెవ్పులు మాను । నాత్మఁణంబ ॥ ౧౫

తా॥ దూడలు మితిలేకుండ పాలుఁద్రావి యవి యరుగకున్న స్థితిలో పచ్చి గంజాయూకుఁ బె... లయునూరిఅందులోఁబెన్నేరు దుంపఁగూడ గలిపి బాగుగా నూరించి తినిపించుచోఁ జక్కఁబడును.

8 విరేచనములకు

కం॥ పలుమరు బారెడు లేగకు
సలలితముగఁ ద్రికటుకంబు । జల్లను బెట్టన్
దలఁగకఁ బారుట మానును
నిలలోపల నిట్టివైద్య । మేర్పడి యుండెన్ ॥ ౧౬

తా॥ విస్తారము బాతెడి లేగకు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, వీని చూర్ణమును జల్లతోఁ గలిపి పెట్టిన నయమగునని లోకప్రసిద్ధి.

9 పాలకొలకు జికిత్స.

గీ॥ పాలకొలకు గాఁ..ఁ । బలుమారుఁ బాతిన
బరుల బడగాక । బరగ నిముడు
వెన్న తోడ బసుపు । వెల్లకొట్టులు వెట్ట
దెవులుమాని వేగఁ । దెలివిఁ బొందు ॥ ౧౭

తా॥ పాలకుఁ బాలు పాతేడి లేగలకు బతిరెయెముక వైపులపండ్ల యొద్ద రతు వేసి, పసుపును, తెల్లకొట్టులను వెన్నలోఁ గలిపి తినిపించిన నీరోగము హరించును.

ఆ॥ పాలు మిగుల గుడిచి । పాతి చిక్కిన లేగ
పెరుగు గంజయూకు । బిసికి బెట్టు
మేడునాళ్లు దంగె । డిగురుఁ బెరుగు పెట్ట
పారుటెల్ల మాని । బ్రతుకు క్రొవ్వు ॥ ౧౮

తా॥ మితిలేని పాలుంద్రావి జీర్ణముగాక బాధపడెడి లేగలకుఁ బెరుగులో గంజాయూకుఁ బిసికి పెట్టినను లేక తంగేడాకు చిగుళ్ళు మేడు పూటలు వుడికించి పెట్టినను బాగుపడును.

10 నెరిడలు.

కం॥ నెరిడలు పుట్టిన పసరము
నెఱ వెఱిగిను మేతలుడిగి । నీరుదొలంగున్

బరువున నిట్లొక మాసము
నరయగ లేకున్న నరము । వద్ధుట పెరుగున్ ॥ ౧౯

తా॥ మేత మానుటయు, నీరు త్రాగకుండుటయు, నెరిడలు తగిలిన పశువులయొక్క లక్షణము, ఇట్టిరోగమున కుపేక్ష చేసిన యెడలం గడువు పెద్దదయి విపరీత రోగములకు గారణ మగును.

11 చికిత్స

సీ॥ సమము కొర్రసిండి । సరికరి ధూపము
నూనె గలిపి ముక్కు । లోన విడిచి
వెదురు టాకు పసరు । బెట్టిన గొట్టెడు
దిన దినంబు నెరిడి । తిరిగిపోవు ॥ ౨౦

తా॥ ఇట్టి రోగమునకు గొర్రెలపిండి, కరిధూపము సమానముగా నూనెలో వైచి ముక్కు రంధ్రములలో బోయవలెను. ఇదిగాక వెదురు టాకు పసరు గొట్టెడు లో నిచ్చిన నెరడరోగము నశించును.

12 మరియొకటి

కం॥ కలితో మోదుగ పూవును
గలియంగా నూరిపెట్టు । కరిధూపమునన్
వరవడ సున్నము వేసే
వెలయగ బెట్టినను దాడ । వేగమె మానున్ ॥ ౨౧

తా॥ బియ్యపు కడుగుతో మోదుగ పువ్వులను బాగుగా నూరి అందులో కరిదూపమును, కొంచము సున్నమును కలిపి తినిపించినను నెరిడ రోగము కుదురును.

13 ఇంకొకటి

కం॥ దిరిసెన చెక్క రసంబును
నరయుంగా నావుపాలు । నందున గలవన్
కలితో నిరువుగ మానెడు
దిరముగ నిడియున్న నేడు । దినములు మానున్ ॥ ౨౨

తా॥ దిరిసెన చెక్క రసమును ఆవుపాలును, కడుగును బాగుగా కలిపి దినము 1 కి మానెడు చొప్పున ద్రావించిన నేడు దినములలో నీరోగము కుదురును.

14 దీనికి రక్ష

గీ॥ చాపలి బదిమొనలు । దబ్బన మునుగాల్చి
నాల్గు వేళ్ళనాట । నయముతోడ
నూనె గాచిపోయ । నొప్పిశమించును
అష్టరేఖలగుచు । నగుపడంగ । 23

తా॥ చావలి వైపున నాలుగు వ్రేళ్ళవెడల్పున నష్టరేఖలవలె దబ్బనము సహాయముతో, వేడినూనెతో రక్షవేసినను యీరోగము హరించును.

15 నిధానము తెలియని చికిత్స

సీ॥ ఏరోగమైనను । నేర్పరింపఁగరాక
నీరు మేవులుడిగి । నిలిచియున్నఁ
గలితోడుతను శింశు । క్రమమాణంబులు
మర్దించి యరిశాలు । మడిమఁ గలిపి
మూఁడు దినములిడ్డ । మునుకొని రోగంబు
లేవైన మనుజన । కెఱుకవడును
ఎలుగునెత్తురు కలిని । నేరోగమైనను
కలిపి పెట్టినమాను । గడకుతోడ,

ఆ॥ దానరోగగతులు । గానకయున్నను
నిట్టి రెంటిలోన । నేదిదొరుకు
నదియె కూర్చిపెట్ట । నతిశీఘ్రముగ మాను
రోగములు దొలంగ । రూఢివచ్చు । 24

తా॥ నీరుఁ దాగివకయు, మేతతినకను, నిలిచిపోయిన పశువుల లక్షణములను గ్రహింపలేని స్థితిలో కడుగునందు మోదుగుపువ్వు బాగుగా మర్దించి కలిపి, అవువంచితను గూడ కొంతచేర్చి యిచ్చినను, లేక కలిలో నెలుగుబంటి నెత్తురును కలిపియిచ్చినను, మూఁడు దినములలో వసరము మంచిదశకు రాఁగలదు.

16 నల్లమునుగు

కం॥ నల్లఁబడి మేపు లుడిగినఁ
దెల్లంబుగ జెలివిలేక । దీనతనున్న

గల్లును మోదుగ పూవును
కల్లవడక బెట్టరోగ । గతులఁ బాయున్ ॥ ౧౬

తా॥ నల్లబడి తెల్లదింటే హీనపడక యా నున్నటిదియు, మేత దిన కుండ నున్నట్టియు, పశువులకు కల్లువంటు మోదుగపూవును నూరి తిని పించిన రోగములు పోవును.

17 వేఱోక చికిత్స

కం॥ దిరిసెనచెక్క రసంబును
పరమూత్రను మూసిచేసి । నవదివసంబుల్
బరిపాటిఁ బెట్టితేనియు
మఱిపుట్టదు నల్ల తెగులు । మానుగ బశులన్ ॥ ౧౭

తా॥ మనుజుని మూత్రమందు దిరిసెన చెక్క రసమును కలిపి తొమ్మిది దినములు వరుసగా దినము 1 కి మానెడు త్రాగించిన నల్ల తెగులు పూర్తిగా హరించును.

18 మఱియొక చికిత్స

గీ॥ వెదురు, నేలవేము । వెలయంగ నల్లేరు
నడ్డసరము పెద్ద యానపిండి
గుముడు పండ్లనూర్చి । కోర్కెతోఁ గలితోడ
నలరఁ బెట్టమాను । నల్లతెవులు ॥ ౧౮

తా॥ వెదురు, నేలవేము, నల్లేరు, అడ్డసరము, పెద్ద ఆవాలపిండి, గుమ్ముడుపండ్లు, వీనిని కలికో నూరి తినిపించినను నల్లతెవులు మానును.

19 నరగడ చికిత్స

కం॥ కల్లుప్పు, నానపిండియు,
వెల్లుల్లి బడేను తిథులు । విడుపక బెట్టన్
జల్లను దినమును గొట్టెదు
తెల్లముగా నరగడంబు । తీరును బశులన్ ॥ ౧౯

తా॥ కల్లుప్పు, ఆవపిండి, వెల్లుల్లి, యీ మూటిని మజ్జిగలో గలిపి గొట్టము సహాయమున 15 దినములు పెట్టిన నరగడ రోగము పోగలదు.

20 మలిమిడి చికిత్స

కం॥ మలిమిడికి జిత్రమూలము,
పెంచక ఆముదము గల్పి । పెట్టుదు రిట్లన్,

మలిమిడి ద్రికటుకముతో
బొలుపుగ ద్రావిడంగ ద్రాత । పుండును మానున్ ॥ ౨౯

తా॥ చిత్రమూలము ఆనాగములో గలిపి తినిపించడమే కాక పుండుమీద శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు నూరి వుడికించి రాచిన మలిమిడిరోగము పోవును.

21 మరియొక చికిత్స

కం॥ మలిమిడికి గెంటెసేనియు
జెలిమిడి దుష్టపుల వేళ్ళు । చెండియు నీరం
గలివెచ్చ జేసి పెట్టిన
బొలుపుగ నాకుంటిదీరి । పోవుంబసికిన్ ॥ ౩౦

తా॥ ఈవ్యాధిచే గాళ్లు పుండ్లుపడి కుంటునప్పుడు దుష్టపాకు వేళ్ళరసము వెచ్చజేసి కడుగుటతో పెట్టిన కుంటుతనము మానును.

22 అరపిట్టులకు రక్షలువేయు స్థానములు.

కం॥ ముక్కుకొన, తోక తుదయును,
నక్కజముగ దాపుడుగొల్చి । యదిసగము గొల్చి
టక్కున చూచిన యెద్దుకు
నక్కజముగలట్టు పట్టు । నప్పుడె మానునున్ ॥ ౩౧

తా॥ పశువులయొక్క ముక్కుకొన మొదలు తోకచివర కెంత పొడవుండునో అంతతొపుడు గొల్చి అందు సగము దూరము ముక్కు దగ్గరనుండి రక్ష వేసినచో అరుపిట్టు శాంతించును.

13 రొమ్ముపట్టుటకు చికిత్స

గీ॥ రొమ్ము పట్టి పసికి । రుజమాల్ప దలతెని
గోరి తెలిక పిండి । కొట్టెజేసి
పాలు కలిపి పెట్టి । పండ్రెండు దినములు
వేపు బెట్టనద్దు । రూపువచ్చు ॥ ౩౨

తా॥ రొంపవలన బాధపడు పశువునకు దెలకపిండిని పాలతో కలిపి గొట్టముతో పెట్టినచో 12 దినములలో తగ్గును.

24 బాడ్డతికె లక్షణము

కం॥ తొడుపడు లేచు బలుమలు
నిట్టిలపడి చూచికాళ్ళు । సీల్గుచునుండున్

మెట్టను బొయ్యెదు బొడ్డెటుగ
పుట్టిన పసరము చికిత్స । బొందురుగంగకా ॥ ౩౩

తా॥ బొడ్డెరోగ కలిగిన పశులక్షణము:— తరచుగా నులికిపడును. వెలవెలబారిన ముఖముతో జూచును. కాళ్లు నిగడదన్నును. కదలదు. మేతదినదు.

25 ఇాదుకుం జికిత్స

కం॥ ఈరోగమెత్తినప్పుడు
నారంగరిధూపం, త్రికటుక । నాయనములుమా
బీరాకు పసరు, నెయ్యాని
భూరమణా! పోయు నట్టి । బొడ్డెరుమానుక్ ॥ ౩౪

తా॥ పైరోగము సంప్రాప్తమైనప్పుడు, కరిధూపము, త్రికటుకములు, అనుములు, బీరాకుపసరు, నెయ్యి వీనిని కలిపి త్రాగించిన హరించును.

26 కడుపు నొప్పి

గీ॥ కడుపు కుట్టినేల । బడుచు లేచుచునున్న
బసరమునకు నెరిగి । ముసల మొకటి
మూడునాల్గుమార్లు । మున్ను జఠరమ్మున
వేయఁగడుపు కుట్టు । వేగమాను ॥ ౩౫

తా॥ కడుపు కుట్టు బాధచేఁ దాళఁజాలక నల్లాడు పశువును రోకలి మూడునాలుగు పర్యాయములు పొట్టపై గుమ్మి పొర్లించిన గుట్టు సర్దుకొనును.

కడుపు వుబ్బునకు జికిత్స

గీ॥ వెన్నమేయగడ్డు । యెంతగా నుబ్బినఁ
బసికిఁబొతదంటు । మసిజలంబుఁ
బెట్టినదియకండ్ల । బెట్టియుండిన వేగ
నొక్క గడియలోన । నుబ్బుమాను ॥ ౩౬

తా॥ క్రొత్తచేనులో వెన్ను విరిచిన కాలముల నావెన్నులఁ దినెడి పశువులకుఁ గడుపు వుబ్బును అట్టి సమయమందా పైరుల పాత దంటునే కాల్చి దాని మసితో నీరు త్రాగించిన నుబ్బు హరించును.

28 ఇందులకు మరియొక చికిత్స

కం॥ కడు భరముగాఁగ నుబ్బిన
పెడసందెల కెట్టగలపి! పెట్టుట నీటఁ
చొడిబడిక మూడుగొట్టెలు
కడువేగమె పెట్టినంతఁ। గదలక పోరుఁ ॥ 3౭

తా॥ భరింప శక్యముగానంతగా కడుపుబ్బినపుడు పెద్దకొంగల కెట్టను నీటిలోఁ గలిపి మూడు గొట్టెములు తాగించిన సుఖముగా విరేచనమై కడుపుబ్బు తగ్గగలదు.

29 ఇరువాయి గట్టినందులకు జికిత్స

కం॥ ఇరువాయి కట్టి యూరుపు
విరియక నిగ్రహము బొంద। వేగము పసికిఁ
గురివెంద పసరుఁ గలితో
వెలుపునఁ బెట్టంగఁ గదుపు। వేగమె పాయుఁ ॥ 3౮

తా॥ వాతరోగము వలన నూపిరి తిరుగక గిలగిల దన్నుకొను పశువునకు గురువిందాకుపసరు కడుగుతో గలిపిపెట్టిన విరేచనమై వాతము హరించును.

30 దీనికి విరుగుడు

కం॥ మిగులం బెట్టిన పేగులు
దెగబారంగాను బిసికిఁ। దెలిసిని గొట్టం
బగబిడుఁడు చల్ల, తంగేడు
చిగురును గలి నూరిపెట్ట। చెచ్చెరమానుఁ ॥ 3౯

తా॥ పైన చెప్పంబడిన ప్రక్రియ వలన విరేచనము తెక్కుడుగా నైనచో జల్ల తంగేడు చిగుళ్ళు మెత్తగా నూరి కడుగుతో కలిపి బెట్టిన విరేచనములు కట్టును.

31 వాతరోగము చికిత్స

కం॥ దుష్టపు పసరొక మానెడు
నిష్టను గలిఁ బులియపెట్టి। నేరుపుతో వి
స్పష్టము సోలెడు మరగగ
గష్టపు పసరమునకుఁ బెట్ట। గడువృద్ధియగుఁ ॥ ౪౦

తా॥ దుష్టుపోతు పసిడను ... నెదు కలిలోఁ బులియపెట్టి దానిని సోలెదుగా మరగనిచ్చి త్రాగింప వలయును.

32 రొమ్ము దగ్గుకు చికిత్స

గీ॥ రొమ్ము దగ్గువసికి । రుజమూన్స దలతేని
తెలక పిండి పాల । గలిపిపెట్టి
పత్రికాయ ఆవు । పాలతో గదుకుమిశ్ర
పెట్టబడిన బసికి । బెట్టిమేపు ॥ ౪౧

తా॥ తెలకపిండి పాలలో గలిపి తినిపించి పత్రికాయలు ఆవు పాలతో కుమ్మి దానిని మేపి మంచిమేత పెట్టవలెను.

33 ఇంకొక పద్ధతి

కం॥ దిరిసెన చెక్క రసంబును
మిరియంబులు గలయనూరి । మేదినిలోనన్
సురభులకు నాల్గుపూటలు
విరగవు చెవిలోన నిడగ । వేగమె మాను ॥ ౪౨

తా॥ దిరిసెనచెక్క రసంబులో మిరియపు గింజలనునూరి నాలుగు పూటలు పెట్టిన రొమ్ముదగ్గు హరించును.

34 ఇంకొక తరహోవాతము

సీ॥ ఒనరనాలుగు కాళ్ళు । న్యూనంబుగా వాచి
కదల నేరక జర । కాలమైన
దానికి వావిలి । తంగేడు, దిరిసెన
బాడిద వేపాకు । పసరుతెలమి
మానెడాముదమును । మరినెయ్యి మానెడు
నందులోపల గలి । యంగబోసి
కడుమెల్ల పన్నియు । గాచిపాంగారంగ
క్షేమతో పచ్చెడు । పెట్టవలయు

గీ॥ వాతమెట్టిదైన । వారక బదునాల్గు
దివసము లిడినదాంటి । యొనుముకంటె
లావు గలిగి బ్రతుకు । గోవుకే క్రియజేసి
రేని వాయువులును । మానుచుండు ॥ ౪౩

తా॥ నాలుగుకాళ్ళు వాచి కదలజాలని పశువునకు వావిలి లింగే
డు దిరిసెన, బాడిద, వేపాకు రసము మూనెడు వంతున గలిపి మూనె.
డాముదము, మూనె, నేయి వీనియందు మిళితము జేసి కాచి పసరులింకు
నటుల గావించి రోజు 1 కి తవ్వెడు చొప్పున 14 దినములు పెట్టినచో
నెట్టి వాతము నైనను హరించును.

35 జంబుక వాత లక్షణము

ఉ॥ జంబుక వాతమైన పశు । జాతికి దీర్ఘ యుతంబు లైన రో
మంబులు బుట్టి దానొడల । మారుత మెప్పుడు మార్పుబొందున
గ్నింబడ మేయనోడమఱి । నీడల దూవగ వచ్చునట్టి రో
గంబు జనించెనేని బసి । కాళ్ళను బారక జాచు నొర్వకన్ ॥

తా॥ జంబుకవాతమనెడి రోగము ప్రాప్తమైనపశువునకు వెంట్రు
కలు బాగుగా పెరుగును. మాటిమాటికి బెదురుకాళ్ళు యెక్కట్టుకొని
పోయి మేతమాని యెండకు తాళజాలలక సదా నీడనే కోరుచుండును.

36 ఇందులకుఁ జికిత్స

చ॥ బిసరుహ మూలముల్ బసవు । బెండల వేళ్ళను నొక్కరూపుగా
వసుమతి శర్కరంబునను । వారకఁ గుమ్మరించుఁ బందినేతితో
మసలక వండి లేహ్యము క్రి । యంబున గోత్రెల పాలతోడుతన్
బసరవు వక్కవాతముకు । పథ్యము పెట్టిన మాన్పుఁజెందెడిన్॥ ౭౫

తా॥ తామరదుంప, పసుపు, బెండవేళ్ళు వీనిని సమముగాఁజక్క
రతోఁ గలిపి పందినేతితో లేహ్యమగునటుల నుడుకఁబెట్టి గొర్రెపాల
తో 15 దినములు కుడువఁ బెట్టిన నీ జంబుక వాతము హరించును.

37 తీటకు

కం॥ కలియును, బూరుగు బంకయు,
తిలకుసుమము వండిపెట్టఁ దీటలుమానున్
గలియును వెంపలి పసరును,
వలనుగ గల్లుప్పుతి బెట్ట । వాతము మానున్ ॥ ౭౬

తా॥ కడుగు, బూరుగుబంక, నువ్వుపువ్వు, వీనిని నీటితో వుడి
కించి పెట్టిన దురదలు హరించును. కలి వెంపలాకుపసరు, కల్లుప్పు వీనిని
పెట్టినచో వాతము నశించును.

38 తలలోని దీటలకు

సీ॥ పశువులు తలగాడి । పలుమారు గోడదూడ
కొనదొక్క తలకాయ । గోకికొనిన
తలయెఱియగు నొండెః తలలోని దీటగా
జనురోగ మని కను । గొనుచునుండు
అవాలు, చవిలెత్తు । అమరంగ వెల్లుల్లి
శొంఠినిఁ బొడుముగాఁ । జేసి వేగ
గాలిమిడి పసరును । గూర్చి కర్ణములందు
నశ్యంబుఁ జేసి య । నంతరంబ
గీ॥ కొనచెవుల్ రెండు కొమ్ములుఁ । గూడఁగట్టఁ
బాయురోగముల్ రెండును । వేయునేల
జనులు సహదేవ మతమును । జదివి యెఱిగి
చేయుడీ మీరు సురభుల । జీవరక్ష ॥ ౪౨

తా॥ పశువులు తలచుఁ గాలిడెక్కలతోడ, చెట్టు చేమలకుఁ దగిలించుకొని తలగోకికొనును. అందుచే దలలో నొక దీటయో, నొప్పియో, యున్నదని గ్రహింప దగును. ఇందులకు అవాలు, వెల్లుల్లి, శొంఠిచూర్ణముచేసి గాలిమిడాకు పసరుతోఁ గలిపి చెవులలోఁ బోయవలెను.

39 అంగిటి ముండ్లకుఁ జికిత్స

కం॥ మేపర దాకిన కుతుక
వాపునకుంగార ముండ్లు । వడి నణచుచునా
వాపుకుఁ గంఠముఁ జూపిన
నా పసరసబునకు మాను । నంగిటి ముండ్లుల ॥ ౪౩

తా॥ మేతఁ దినుటకు వీలులేకఁ గంఠము వాచియున్న పరిస్థితులలోఁ బశువులకు గారముండ్లలోఁగొట్టి కంఠమునకు రక్షబెట్టినవ్యాధి హరించును.

40 ముక్కబంతికి చికిత్స

కం॥ ముకుబంతి తలము నెక్కిన
నొకకాలము నందుఁబసర । ముదుగక దగ్గుల

ఒకపిల్లి గడ్డయూ సుర
భికనస్యముఁ జేయఁదగును । పేర్కొనిమానున్ ॥ ౪౯

తా॥ పసరముయొక్క తలలో ముకుబంతివృద్ధి దగ్గునపుడు పిల్లి గడ్డ నాకదాని నశ్యముగానుపయోగించినఁ జేరుపెప్పి యాదగ్గుపోవును.

41 వగర్పునకు జికిత్స

కం॥ కలియును, వెంపలి రసమును
గలుపుము నశ్యంబుఁజేయు । గాదగ్గుడుగున్
గలియును మోదుగ పసరును
దిలపిష్టముఁ బెట్టనగరు । తిరుగున్ బసికిన్ ॥ ౫౦

తా॥ కడుగులో వెంపలియాకురసము గలిపి నశ్యముచేయుటయు కడుగులో మోదుగాకు రసము, తెలకపిండి కలిపి తినుపించుటయు జరిగిన యెడల దగ్గు, వగర్పు మాయమగును.

42 గుండెవగర్పునకు, దగ్గునకుఁ చికిత్స

కం॥ ఇలవేము గడ్డరసమును
గలియఁగ నొకటొకటినూరి । కలితోఁ బెట్టన్
బాలుపుగ దగ్గువగర్పును
వెలయంగాఁ గుమ్ముటమాను । వేగమె పసికిన్ ॥ ౫౧

తా॥ నేలవేము దుంపరసము, గడుగుఁ బెట్టినచో దగ్గు వగర్పు హరింపఁగలవు.

43 పురుగు పుట్టిన, పుండ్లు మానుటకు

కం॥ పుచ్చిన పుంటికిఁ బురుగును
జచ్చేటందుకును నుల్లి । సహితము ఘృతమున్
వెచ్చంగఁ గాచిపోయఁగ
వెచ్చములేనట్టి పుండు । వేగమె మానున్ ॥ ౫౨

తా॥ వెల్లుల్లి నేతితోఁ గాచిపోసినచో పురుగుతోఁ గూడిన పుండ్లు అన్నియు మానును.

44 పుండు తొలగుటకుఁ చికిత్స

కం॥ పసికాలు పుండు తొలఁచిన
నిసుఁగన్న కాకులువట్టి । యీడ్చినదానిన్

వెసఁ ద్రిక టుకము వెన్నొ త్తిం
బసికని బూయుఁగను బుండు । బాగుగ మానుఁ ॥ ౪౩

తా॥ పసరములకు బొందముల యందు బుండయిన పడుపజాలక యీడ్చుచున్న స్థితిలో శొంఠి, మిరియాలు, ఉమ్మెత్తయు గలిపి నూరి పుండుపై పూతబెట్టిన మారించును.

45. ఈచగాలికి చికిత్స

కం॥ కాలెండి యీచపోయిన
పాలనుచే గోణిదియాకు । పసరునుగూడం
గాలికిఁ బూసియుఁ దోమిన
తేలియు నటు కాలుసాగఁ । దిన్నగ వచ్చున్॥ ౪౪

తా॥ ఈచకాలికి, పాలలోనే గోణిదియాకు రసమును కలిపి కాలికిఁ బూతబెట్టి మర్దించిన నయమగును,

కం॥ దానికి నిరువది దినములు
కానిది మఱి చక్కగాదు । కావున వెడలం
బోనీక కట్టి మేపిన
కానిది యగు మేలు తొంటి । క్రమమున వచ్చున్॥ ౪౫

తా॥ పైన చెప్పిన ప్రక్రియ వరుసగా నిరువదిరోజులు చేసినగాని కుదురదు. కావున అంతవరకు కదలనీయకుండ కట్టి మేపవలయును.

46. కాలు విరిగినందులకు చికిత్స

చ॥ పసరము దా పెరింగియును । పన్నుగ బోటును బోవకుండినన్
మసలక దానినిన్ దురచి । మూనెడుపాలు కలంగరాకు ప
వ్వసరున వెన్నయుం గలిపి । పాసిన చూర్ణము నేడువారముల్
విసువక కట్టిపెట్టు మరి । విర్గిన కాలును వచ్చు చక్కగన్. ౪౬

తా॥ కాలు విరిగి నొప్పిచే బాధపడుచున్న పసరమునకు గుంట గలగరాకు పసరు వెన్నతో కలిపి రాయుచు కట్టుగట్టిన యెడల నది కుదురును.

47 పోటు పోవనిచో

గీ॥ పోటుపోయి విరిగి । పోరిగాలుకుంటిన
నెమిలి చక్క ద్రోపి । యేడునాళ్ళు

ననుము నెయ్యిబోలు । నెనరంగపోసిన
నముకకట్టికాలు । క్రేపువచ్చు ॥ ౫౭

తా॥ పోటు పగయిరా పోయి కు టుట మాత్రము పోవనిచో గేదె నేతితో పాలుకల్పి మర్దన చేయుచు నెమ్మక సర్దవలెను.

48 మావి పోవుటకు

గీ॥ ఈనిమావి నెయ్యి । లేని పశులకెల్ల
ననుపకట్టు పుచ్చ । యాకు రసము
పేలపిండితోడ । బెట్టుటకాదేని
మలుగుచుట్టుమాండ్లు । మరువ వలయు ॥ ౫౮

తా॥ మలుగులమీద పుట్టనున్న పన్నించి, అనుపకట్టు, పుచ్చ యాకు రసము, పేలపిండి వీనిని బెట్టినను మావివేయును.

49 ఇంకొక మాదిరి

కం॥ పులిచల్ల, కందగడ్డయు
నలియంగా నూరియేడు । నాళ్ళటు పోయం
దలకొనిన మలుగులోపల
బలిసినచో మావి బైకి । వచ్చుం బసికిన్ ॥ ౫౯

తా॥ పులిచల్ల, కందగడ్డయు, నూరి వరుసగా నేడుదినములు పెట్టిన మావి పడును.

50 దున్నకట్ట బలహీనమైన పశువులకు

ఉ॥ ప్రక్కల బట్టు కావునను । బాసిన వెంట్రుకం బేడంబెట్టినన్
చెక్కలు వేము, కారుమ్మకము । చిత్రము, జిల్లేడుగూడ నేలవే
మొక్కసనుంబు చల్లయును । నొవ్వంగం గొట్టండు చేసిమెత్తగన్
ద్రొక్కిన నేడు వారములు । దొడ్డపడన్ బసి మేపు బెంపునన్ ॥

తా॥ వెంట్రుకలు పేడలో బడుచున్న పశువులకు మునగ, వేపు కారు, చిత్రమూలము, జిల్లేడు, నేలవేము, యీ చెక్కలు సమముగా నూరి చల్లతోం గలిపి గొట్టమునను పట్టుచుండ వలయును. అట్లుచేసిన 7 దినములలో నిరోగము రూపుమాయును.

కం॥ దున్నక యందున డస్సియు,
నున్నసురభి నల్లంబడిన । నొకతిల పిష్టం

అన్నమునఁ గలిపి పెట్టినఁ
జన్నగ బదిహేను దినములఁ । జక్కఁగ జేరున్ ॥ ౬౧

తా॥ దున్నుట యందు డస్సిన పశువుల కన్నమునందుఁ దెలక పిండిఁ గలిపి పెట్టిన 15 దినములలో బడలిక తీరి వ జల దున్నుట కక్కులు రాగలవు,

కం॥ మెడవంపునఁ బెనుపుండయి
బడుగగుఁ బసరంబుగూడు । బడు చోట్లందగన్
దడిబూడ్దె మెదిపి పూయఁగ
గడువేగమె తేరిపుండ్లు । గండ్లును మానున్ ॥ ౬౨

తా॥ పశులకు మెడపైఁ బుండ్లుపుట్టినఁ బుండ్ల ప్రదేశము నందు బాడిమట్టియు, బూడియు గలిపినచో బుండ్లు, గండ్లు మానఁగలవు.

51 పోట్ల దూడలకు

కం॥ దోడఁబడి పోడుచు బసగము
కాలస్యము లేకదాని । యక్షుల రెంటిం
దైవము బెట్టిన నేడు ది
నాలకు శాంతము వహించు । నాబోతైనన్ ॥ ౬3

తా॥ పోట్ల దూడలకు కన్నులయందు నువ్వులనూనె బోసిన వారము దినములలో సాధుగుణ మలవడును.

52 పుప్పివంటికి

సీ॥ పారిజాతాకును । సీరధి లవణంబు
మిరియంబు తోడిదార । మెదిపి పెట్టి
కాచేని గాడిద । గడపాకు మిరియంబు
గూడ కల్లుప్పును । గూర్చి పెట్టి
సమకూరదయ్యెనా । చనుకొత్త సున్నంబు
ఆముదమును గల్పి । యచట బెట్టి
కరి ధూపము పొగాకు । కలిడిరా సున్నంబు
పోట్లాకు నూగును । పొసగ బెట్టి
గీ॥ మఱియు దంబాకు బెట్టిన । మానునపుడు
చెట్టతీసిన వేగంబు । నట్టులేక

ప్రాతకొత్త వుండైనను । ఖ్యాతితోడ
పుప్పివుండు మానునుగేదే । పురుగుతోడ ॥ ౧౪

తా॥ పుప్పివంటికి పారిజాతపుఆకు, ఉప్పు, మిరియము గుమ్మడిపాలతో కలిపిగాని లేక గాడిదగడ్డపాగాకు, మిరియము, సైంధవలవణము, కలిపిగాని క్రొత్తసున్నము ఆముదము కలిపిగాని కరిదూపము, ఆనపాకు రాతిసున్నము, పొట్టనూగు, పొగాకు మెదిపికానిపంటిపై బెట్టినమానును.

౫౩ పొడుగు పుచ్చిసందులకు

గీ॥ పితికె యావు పొదుగు । పుచ్చిన త్వరితము
సూర్యరశ్మిపాలు । జూచి చల్లు
ఉత్తరేణియాకు । వెల్లుల్లి మెత్తగా
నూరి జలధి యుప్పు । మేరమీర ॥ ౧౫

తా॥ జిల్లేడుపాలుగాని, యుత్తరేణియాకుగాని వెల్లుల్లి ఉప్పు నూరిగాని రాచేది.

54 పుళ్లు మానుటకు

కం॥ కాకులు పొడవక యుండిన
మాకొని యుండంగనీగ । ముసరక యుండన్
నాకక యుండగ వేగమె
చేకొని యురయరిగ పుండు । శీఘ్రమె మానున్ ॥ ౧౬

తా॥ పుండ్లను గాకులు పొడువకుండా యీగలు ముసరకుండ తనకు దానై నాకికొనకుండా పసరమును గాపాడిన పుండ్లు వేగమే మానగలవు.

౫౫ వగర్పునకు

చ॥ తనువగరమ్యొనేని బసి । తాపమునంబడు నెండలోని నే
పనికిని నిల్వనోపదతి । భారము దాల్పదు పక్కలెత్తుచున్
అనిశము నూదితొట్రుపడు । సంకిలియూర్పులుచక్కగామియున్
అనుగును వెండ నైజముల । కాదిగుణంబులు మాని యేమయున్ ॥

తా॥ వగర్పుగల పశువు ఎండలో నిల్వజాలకుండును భారము మోయజాలదు. ఊపిరి తిరుగకుండును తొట్రుపడుచుండును.

56 ఇందులకు చికిత్స

కం॥ వసయును, పిప్పలి, శొంఠియు,
వసపును నశ్యంబుజేయు । బదిమిరియములుం
బొసగ నవినూరి పశువుకు
విసువక బెట్టగ వగర్పు । వేగము మానున్ ॥ ౬౮

తా॥ వస, పిప్పలి, శొంఠి బశువునకు నశ్యముగా జేసి యావస్తువులే పదిమిరియములతో గలిపి నూరి తినిపించిన వగర్పు హరించును.

57 వగర్పునకు

కం॥ వినుమడ్డసరము మానెడు
నెనిమిది గంటెములు శొంఠి । యేర్పడ మిరియం
బును పసుపు గూర్చి నాలుగు
దినములు పెట్టంగమాను । దెప్పున బసికిన్ ॥ ౬౯

తా॥ వగర్పునకు అడ్డసరపాకురసము మానెడు 8 గంటెలు శొంఠి పొడి అంతే మిరియంబులును పసుపును కలిపినూరి 4 దినములు పెట్టిన మానును.

58 తేలుకరచిన పశువులకు చికిత్స

కం॥ వృశ్చికపు పోటు దవిలిన
బశ్చాత్తాపమున బొరల । బదిమిరియంబుల్
గచ్చపొడి గన్నులందిడి
నిశ్చయముగ నదియె పెట్ట । నెరివిష హరమౌ ॥ ౭౦

తా॥ పశువులకు తేలుకుట్టిన బదిమిరియములు గచ్చాకు కలిపి నూరి కండ్లలో బెట్టి దానినే లోనికి దినిపించిన తేలుబాధ హరించును.

59 మఱియొక చికిత్స

కం॥ వసయును బిప్పలి, శొంఠియు
పసుపును నశ్యంబుజేయు । బదిమిరియంబుల్
బసరముకు దేలు కుట్టిన
విసహారమగు నాతుణంబ । విధిగావినుడీ ॥ ౭౧

తా॥ వస, పిప్పలి, శొంఠి, పదిమిరియాలు, పసుపు, వీనిని నూనెతోనూరి, తేలుకుట్టిన ప్రదేశమున మర్దనc జేసిన హరించును.

60 పాముకాటు లక్షణము

కం॥ ఏపాము కఱచె నేనియు
నాపసరము బడుసుయూర్పు । లారోమంబుల్
యేపున మరుగొండ్రించును
మేవుసు నీళ్ళసుదొలంగి । మేదిని కొరుగున్ ॥ ౨౨

తా॥ పసరమునకుఁ బాము కఱచిన నూరువు ఎక్కువగును; రోమములు నిక్కపొడుచును, మేత నీళ్ళు విసర్జించును. స్మృతిదప్పి పడియుండును.

61 ఇందులకు చికిత్స

ఆ॥ నిగుడనాగరసము । నీరును బెట్టిన
నెల్ల పాము విషము । తెల్లమాను
భూతభయము విడచి । పోవును పసికిని
కాటుకయును బెట్ట । గన్నులకును ॥ 23

తా॥ పాముకఱచిన పసరమునకు నాగముషిణి రసమును లోని కిచ్చి దానితోడనే కంటికి కలికముగా వేసిన బ్రదుకగలదు.

62 మఱియొక చికిత్స

కం॥ పడికీటకంబు మూరొక్కన
గడుపుబ్బను శేలవేరు । గంధము కలితో
నలగగ నూరుదు గొట్టెడు
కడుపునకిడి నంతవిషము । గ్రక్కును మీదన్ ॥ ౨౪

తా॥ పురుగు ముట్టుకొనిన సమయంబునందు శేలవేళ్లను బాగుగా నూరి కడుగులో కలిపి త్రాగించిన విషము విరిగి పసరము జీవింప గలదు.

చ॥ ఒడలుభుజంగ దండములు । నొప్పగనాటిన దానిమాన్పగా
పడిగను లేగమూత్రమును । వారధి యువ్వును వెండితెల్ల జి

ల్లెడుకొన గోవుదుగ్ధమున । లెస్సగమర్దన చేసియున్నియుఁ
గడు రభసంబుతో బసికి । గన్నులబెట్టిన నిర్విషంబగుఁ ॥ ౭౫

తా॥ పాముయొక్క కోఱలు పశువుయొక్క శరీరమునకు నాటుకొనినయెడల లేగదూడల పంచితమును, లవణంబును, తెల్లజిల్లేడు చిగుళ్ళను, ఆవుపాలును, చేర్చి బాగుగా మర్దించి వేగమె కన్నులలో నుపయోగించిన విషము హరింపగలదు.

63 పేరు తెలియని తెగుళ్ళకు చికిత్స

కం॥ నీరుల్లి, కోడిరెట్టయు
వారధి లవణంబు వెండి । వసయును జతగా
నారయ దిలతైలముతో
బేరెరుగని రోగమునకు । బెట్టినబాగౌ ॥ ౭౬

తా॥ నీరుల్లి, కోడిరెట్టయు, లవణము వస, వీనిని నూనెతో మర్దనచేసి తినిపించిన పేరు తెలియని యన్నిరోగములు హరింపగలవు.

64 తైలము తలకెక్కవలయు నన్నచో

కం॥ తైలము తలకెక్కినపుడు
గోళ్ళను కనకంపుతీగ । గుట్టుచుముఖముఁ
గాలంగట్టుచు గొమ్ములు
తాటిల్లగ నున్నయిట్టి । తైలము విరచుఁ ॥ ౭౭

తా॥ చమురు తలకెక్కిన పశువుయొక్క ముక్కునకు బంగారు తీగను గ్రుచ్చి కొమ్ములు కాలికవంచి గట్టిగాఁ గట్టి యుంచిన నూనె దిగ గలదు.

65 చెవులలోఁ గురువులు లేచినచో

కం॥ చెవియందుఁ బుండుపుట్టిన
గనబలువుకు నిమ్మపులును । గ్రుక్కిన నిడియా

చెవికింగొమ్మనుఁ గట్టిన
వివరముగాఁ బసికిప్రాఁడు । వేగమె మానున్ ॥ ౭౮

తా॥ గవ్వను బూడిదజేసి, అందు నిమ్మకాయరసము కలిపి పశువుయొక్క చెవిలోఁ బోయుచు గొమ్ములకు రాచిన హరింపఁగలవు.

66 అన్నివిధములైన రోగములకు

కం॥ ఇలసకల రోగములకును
తొలితొలి నుంకుడును, గొఱ్ఱె । తోలును భూవే
ములపొడి కలితో నూరియుఁ
గలికము గొట్టెడును బెట్టఁ । గాహరియించున్ ॥ ౭౯

తా॥ కుంకుడు గొఱ్ఱెతోలు, నేలవేమువసి పొడి కడుగుతో గొట్టముతు పెట్టిన నన్నిరోగములు నమసిపోఁగలవు.

కం॥ దానవొక కొంత శమనము
గానది సహదేవమతముఁ గైకొనిసేయన్
ధేనువులు బ్రతుకు నిజమిది
మానుగలావై సమస్త । మనుజులఁ బోర్చున్ ॥ ౮౦

తా॥ ఇందువలనఁ గొంత శాంతము గల్గును, సమస్త రోగములు హరింపగలవు. పశువులు బ్రతికి మనుజసంతతిని చక్కగా సంరక్షణచేయగలవని సహదేవ గ్రంథకర్త హెచ్చరించుచున్నాడు.

67 శరీరము కాలినచో

కం॥ మైయొల్ల కాలుపసికిని
కాయంబున కెల్లగాడ్డె । గడుపవు వసపుం
బూయఁగ మానును మఱియున్
బూయుఁడు తరిచల్ల పిడక । బూడిదతోడన్ ॥ ౮౧

తా॥ కాలిన పశువులయొక్క శరీరమునకు గాడిదె గడ్డపారాకు పసరును బూయవలయును. పిడక బూడిదను చల్లతోఁ గలిపి రాయ వచ్చును.

68 కణుతుల యొక్క లక్షణము

కం॥ ఈనేముందర నిక్కము
గానవియవి వానిమేను। గడునున బడకుఁ
యీనిన వెనుకను డయ్యును
నానాటికి బాలుతరిగి। నాసిలుచుందుర్॥ ౮౨

తా॥ ఈనే ముందర పశువుయొక్క దేహమునకుఁ గణతులుంపుట్టినను అవి మానకున్నను యీనిన పిమ్మట డస్సిపోయెడి కారణమున క్రమ ముగాఁ బాలు తరుగుటయే గాక పశువులు నీరసించును.

69 మరణించిన దూడ బయలు పడుటకు

గీ॥ ప్రత్తియాకురసము। బావంచ రసమును
మేడిచెక్క పొడియు। మిరియపుపొడిఁ
బుచ్చరసము నూనె। పోయంగ నుదరంబు
నందుఁజచ్చియున్న। కందువెడలు॥ ౮౩

తా॥ ప్రత్తియాకు రసము బావంచాలరసము మేడిచెక్కపొడి పుచ్చరసము నూనె కలిపి కాచిపెట్టిన మరణించినదూడ బయటకు రాగలదు.

70 నరము తెగిన పశువులకు చికిత్స

చ॥ నరములు ఛేదింపగల। నల్లని నీలియు దిప్పతీగయుఁ
గురుతరమైన యూతరపు। గుప్పిన మూలము చర్మచూర్ణముఁ
సురభికి వెన్నతోఁగలిపి। సుస్థిరపెట్టిన బుట్టబూసిన
న్నిరువదినాళ్ళ యీతుదకు నేర్పడవచ్చు నరంబులన్నియుఁ॥ ౮౪

తా॥ నరములు తెగినచో నీలిగుంప తిప్పతీగ గుప్పెనవేరు పట్ట యొక్క చర్మము వీనిని రసమును పుట్టమట్టితో బూసిన సద్దుకొని నరములు బాగగును.

71 కాలుకుంటునకు చికిత్స

గీ॥ కుంటు తెంపులు తగిలి । గోపదేల్చసికిని
కొందిజిల్లెడునుమ । కొనలు విరచి,
ముక్కు కొనలలోన । కెక్కించి యుండిన
కుంటితెవులుపోయి । కూర్మి నెసగు ॥ ౬౫

తా॥ జిల్లెడుపువ్వుల చిగుళ్ళు విరచి ముక్కులందు దూర్చిన కుంటుట పోవును.

72 గాలి తగులకుండుటకు

కం॥ తైలంబు కోదరివాన్నము
మాలిమితో నేడుమార్లు । మంత్రించియుగో
జాలంబున కును బెట్టిన
నాలిక గాలంటదందు । రార్యజనంబుల్ ॥ ౬౬

తా॥ గాలితగులకుండుటకు, నూనె, అరికయన్నము వీనిని "శ్లో॥ ఘంటాకర్ణం మహాఘోరం । సర్వవ్యాధి భయంకరం । ఖగరోగ వినాశాయ । రక్షరక్ష మహాబలం" యీ మంత్రమును నేడుమార్లు పఠించుచు బెట్టిన నివారణ మగును.

73 మెత్తకాలునకు చికిత్స

క॥ కరకపొడి, కొత్తసున్నము
మరిపులి ఖండ బుతోడ । మర్దించియు గో

వరికాలబెట్టి కాచిన
స్థిరముగ నామెత్త కాలు । తేజమునందున్ ॥ ౭౨

తా॥ కరక్కాయచూర్ణము సున్నము, చింతపులుసుతో నూరి పశువుకాళ్ళకు అరికాలికి దగిలించి కాపించినచో హరించును.

74 కురుమలక్షణము

కం॥ నాలుగు కాళ్ళను నిలువక
నేలను త్రొక్కుగిలిమేవు । నీళ్ళను ద్రాలగున్ .
సోలుంజాలకడ లేవగు
కోలుని కడుపుబ్బరించు । గురుమ గుణంబుల్ ॥ ౭౩

తా॥ కురుమ లక్షణము లెవ్వియనగా నిలువక పోవుట నీళ్ళను త్రావుటను మేత దినుటను మానుట నేలను త్రొటిగిలుట సోలియుండుట కడుపుబ్బి యుండుటయును.

75 ఇందులకు చికిత్స

గీ॥ కురుమ గొన్నపసికి । నరయ దుష్టపుతీగె
గాడిదెముకకూర్చి । కట్టునెడల
దలను గదియి పిడక । వెలిమిడిఁ దగఁబూయ
నాలకురుమ తెవులు । నణఁగిపోవు ॥ ౭౪

తా॥ దుష్టపాకు తీగెయొక్క రసము, గాడిదయెముక గంధము వెలిమిడి, కలిపి తలకు రాచినచో నీరోగము మానును.

76 ఇంకొక చికిత్స

కం॥ అది చిక్కకుండెనేనియు
నదనునకొక చెప్పుతట్టు । యాంపడితీగెం

బదిలముగ గ్రుచ్చి కట్టిన
సదమలముగ పిడకభూతి । చల్లినమానున్ ॥ ౯౦

తా॥ పైని చెప్పిన వస్తువులు సమయమునకుఁ జిక్కకున్న సమయమందు చెవ్వుతట్ట ఆకుతీగెను గుచ్చి తలకుఁగట్టి పిడక బూడిదె చల్లవలెను.

77 చండికాలికిఁ జికిత్స

ఆ॥ చండికాలుయొద్దు । సరిముందు కుంటిన
వెనుకఁ గాలిగోరు । వీడిపడఁగ
నెత్తురుబ్బఁగొట్టి । నీరుతోఁ దోమిన
చండికాలుకుంటి । చక్కపడును ॥ ౯౧

తా॥ గోటివద్ద నెత్తురును పైకి చిమ్మునటులచేసి నీటితోఁ గడిగినచో, చండిబట్టిన కాలుకుంటుట మానును.

78 మణుపు కాలికి

కం॥ అరయుంగఁ గాలి మణుగుకు
నిరుగడ నైదంగుళములు । నొక్కనచుట్టున్
అరయఁగ బూడిదగాడే
వరబిరముగ దక్కదగ్గి । వంకరగట్టున్ ॥ ౯౨

తా॥ కాలు మడిగినచోఁ జుట్టు నైదంగుళములు రక్షచేసినఁ జక్కపడఁగలదు.

79 సాధారణ రోగములకు

గీ॥ దూలి; నేరేడు, గలిజేరు । మూలము, వస
కొమ్ము మిరియంబు నూరిచి । నెమ్మితోడ

మెత్తగానూరి కన్నుల । మీఁదఁబెట్ట
గాను పశుల తెవులు మాను । క్రిమముతోడ ॥ ౯౩

తా॥ దూలగొండి, నేరేడు, గలిజేరువేళ్ళు, వస, మిరియములు వీనిని మెత్తగా నూరి కలికముగాఁ బెట్టినచో సాధారణ రోగములు హరించును.

80 శెల తెవులునకుఁ చికిత్స

కం॥ శెలదెవులుదాకి చిక్కిన
కలితో నీమందునూరి । కన్నులనిడినన్
శెలనిడిచి రేలయాకును
నలయఁగ పొగఁబెట్టమాను । నయముగఁ బసికిన్ ॥ ౯౪

తా॥ పైనచెప్పిన మందైనను సరియె, లేకున్న శెలాకుపొగ బట్టినను శెల తెవులు పోఁగలదు.

81 ఈదుపులికిఁ చికిత్స

ఆ॥ ఈదు పులియుదాకి । యిరుగాళ్ళు వీపును
రాకయున్నఁబసికి । రావిచెక్క
మఱియుఁ బచ్చిపాల । మరువక నాల్నాళ్ళ
గొట్టిడేసిఁబెట్ట । గొడ్డులేచు ॥ ౯౫

తా॥ ఈదుపులి బట్టినచో దూడలకు కాళ్ళు వీపు సాగజాలవు. ఆసమయమున రావిచెక్కరసము పచ్చిపాలలో కలిపి 4 రోజులు పట్టిన సర్దుకొనును.

82 కల్లవాపు

ఆ॥ కల్లవాపు పసికి । గడుపచ్చ నేనియు
జుట్టువాతబెట్టు । మట్టుగాను

కాలుగంజి పాలు । గలియంగబోసియు
బూయవాపు మాని । పోవుబసికి ॥ ౯౬

తా॥ కల్లవాపు వాచినచోట జుట్టును రక్తుబెట్టవలయును, వేడి గంజి పాలుకలిపి పూయవలెను లోనికి వాడవలెను.

83 మతిరియొక చికిత్స

ఆ॥ వావి లాకు పసరు । వల్మీకమును గల్పి
పయిన బూయువాపు । బసికిమాను
బాదజేయబసికి । బాగుగా నప్పుడు
కుదురు కల్లవాపు । గోవులకును ॥ ౯౭

తా॥ వావిలాకు పసరు పుట్టమట్టితో గలిపి పూసిన గల్లవాపు హరించును.

ఆ॥ తిక్క తెవులుదాక । తిరముగా శృంగముల
గొనలయందు నుగుణు । గోక జుట్టి
నూనెకడపికాళ్ళ । కావకుండగ గట్టి
దివులుఎత్త గదియు । దీరుదిక్క ॥ ౯౮

తా॥ పశువులకు దిక్కయెత్తిన సమయములందు బశువునకు గం తలగట్టి కొమ్ముల కొనలకు గుడ్డచుట్టి నూనెతో దడిపిన కాగడా వెలిగించిన క్షణములో దిక్క తిరుగును.

84 ఇందులకుం చికిత్స

సీ॥ ఈగువ్వ తెవులును । వేగముగా మాన్ప
కలబంద మట్టిలం । గడకు దెచ్చి
కల్లుప్పు నావాలు । నల్లంబు సమముగాం
గూడంగ నన్నియు । గుమ్మిమ్మ వెట్టి
పులిసిన కడుగులోం । బోసియానుందులు
మరుగగా నిచ్చుచు । మూడు తిథులు

వసికిఁబెట్టుచునుండి । బడవాళ్ళి వమనట్టి
లోకగురుచునుమరి । దునిమివైచి

ఆ॥ వేడినేతిలోని । వెలయుంగఁ గొనితోకఁ
బెట్టి విడిచనేని । గొట్టుజేసి,
మందుబెట్టినేని । మానును సహదేవ
మతము లోకగురును । మాందలించు ॥ ౯౯

తా॥ కలబంద, ఉప్పు, ఆవాలు, అల్లము, సమముగాఁబులికడుగు తోనుడికించి పూటకు గొట్టము చొప్పున మూడుదినములు పెట్టుటచే తాక, గురునుబారిన వెంట్రుకల బాగుగ కత్తిరించి చిగురువేడి నీటిలోనుంచి వదలివేయుట యుత్తమము.

85 చూలి నిలచుటకు

ఆ॥ అడవి తుమ్మగింజ । కడుమెత్తఁగానూరి
వెన్నతోడ మెదిపి । కన్నులకును
బన్నుగాను బెట్ట । బదియారుదినములు
చూలుపడ్డలకును । చూలినిలుచు ॥ ౧౦౦

తా॥ అడవి తుమ్మగింజలను వెన్నతో మెత్తగానూరి 16 దినములు పెట్టిన పడ్డల యొక్క చూలి నిలువఁ గలదు.

86 మరియొకటి

కం॥ విచ్చులవిడి, బసరంబున
కిచ్చికుదా మేపుఁ బెట్టి । యిరుమూరు ఘృతం
బచ్చుగఁ బెట్టిన నయమయి
వచ్చును బది దినములకు న । వారిత దృష్టుల్ ॥ ౧౦౧

తా॥ కడుపునిండ మేతబెట్టి దినమునకు రెండు పర్యాయములు కన్నులలో నెయిఁ బెట్టుచున్నను 10 దినములలో గన్నులు బాగు పడును.

87 ఆవిరికిఁ జికిత్స

గీ॥ పేరియున్న నెయ్యి । పెంకుల పొడియును
నవిరి పెరిగెనేని । యరటి పసరు
మావు కంటిలోన । మరువక బెట్టిన
నేను నాళ్ళలోన । మానుఁ బసికి ॥ 103

తా॥ పేరిన నేతితో గుంటపెంకులపొడి గాటుకవలె మర్దనము జేసి పెట్టిన యెడల 5 దినములలో నవిరిరోగము హరింపగలదు.

88 నిలువుకండ్లకుఁ జికిత్స

కం॥ నిలువులు బడినను దొమ్మిది
నెలలైనను వచ్చుజమ్మి । నెరయగ మచ్చం
ధులమీద రెండు వాతలు
తెలియంగా బెట్టిరేని । దృష్టులు వచ్చున్ ॥ ౧౦౪

తా॥ నిలువుగుడ్లు పడి తొమ్మిది నెలలు గడచినను తెలివి తోడ పశువు యొక్క మూనుసంధులు దెలిసికొని రతుల బెట్టినచో దృష్టులు వచ్చును.

కం॥ కనుకంటఁ బువ్వుపుట్టిన
మసలక దొండాకు పసరు । మరి మిరియంబుల్
పొసగంగ నూరి కండ్లకు
పెసఁబెట్టినఁ బువ్వు లెల్ల, వేగ హరించున్ ॥ 105

తా॥ పశువుయొక్క కంటియందుఁ బువ్వువేసినచో దొండాకు పసరుతో మిరియమును నూరి కాటుకగా నుపయోగించిన పువ్వులు తగ్గిపోవును.

కం॥ దిరిసెన చెక్క రసంబును
మిరియంబును గలియనూరి । పొదపిన పాటున్

నెరియగ నాలుగు పూటలు
విరసపుచెవిఁ విడువ పువ్వు । వేగమె మానున్ ॥ ౧౦౬

తా॥ దిరిసెన చెక్క రసముతో మిరియంబును కలిపి నూరి నాలుగు పూటలు పువ్వున్న కంటికి వేసిన పశువుయొక్క దృష్టి చక్కపడఁ గలదు.

89 గువ్వ తెవులు

కం॥ గువ్వ తెవులైనఁ బసికిని
నివ్వడు వాలంబు గుత్తి । వెంట్రుకలుండున్
మవ్వము చెడి కడు బెగడుచుఁ
గ్రొవ్వఱి పెడగుండెలగుచు । గుందుచుఁ దిరుగున్ ॥ ౧౦౭

తా॥ గువ్వ తెవులైనచోఁ బశువునకు దోఁక వెంట్రుకలూడి పోవును పశువు చికాకుగా నుండును. బెదురు చూపులతో నటునిటు తిరుగును. చిక్కిపోవును. నవకము చెడును, నీరవపడును.

90 కామెర్లకు చికిత్స

ఉ॥ కన్నులు వాచి తోయములు । కారిన యంత మరీచి పిప్పలిన్
నున్నగ నూరిపెట్టుఁడొక । న్యాయము పుట్టదు కామలైననా
కన్నుల గుంటకల్ రసము । గాటుక పెట్టియు దద్రసంబుతో
గన్నులపెట్టగా శిలను । కామెలు మానును దినాష్టకంబునన్ ॥ ౧౦౮

తా॥ పశువునకు గామెర్లు వచ్చినచో మిరియము పిప్పళ్ళు మెత్తగా నూరి గుంటకలగరాకు పసరుతో గాటుక చేసి యుపయోగించిన ఎనిమిది దినములలో పోఁగలవు.

91 నీరుకారు కండ్లకు

కం॥ పులుగుడు మూలము గోకియుఁ
జలమున నాగూడరాచి । చక్షుల నిడినన్

పలుమరు నీరుంగారుట
తలనొప్పియుఁ బసరమునకు । త్వరలో మానున్ ॥ ౧౦౯

తా॥ పులుగుడు వేరు శుభ్రముగాగోకి నీటితో నరగఁదీసి గంధము కంటిలోఁ బెట్టిన నీరుకారుట తగ్గును.

92 ఇంకొక పద్ధతి

కం॥ ఆరుదొండాకు, మిరియము
క్షీరంబును బోసినూరి । క్రియతోఁ బసికిన్
నేరుపుతోఁ గన్నులనిడఁ
గోరిక బదిదినములకును । గుదురును బసికిన్ ॥ ౧౧౦

తా॥ ఆరుదొండాకు, మిరియము, పాలతో మర్దనచేసి కంటిలో వైచినను నీరుకారుట కట్టును.

93 ఇంకొక పద్ధతి

కం॥ ఆకుకరివేము బెట్టిన
నాకోడెలు లావుగల్గు । నా పెయ్యలకున్
జేకొని యీక్రియఁ జేసినఁ
ప్రాకటముగఁ జూలుపాల । పండ్లనె నిలుచున్ ॥ ౧౧౧

తా॥ కరివేపాకు మగపశువులకుఁ దినిపించుచోఁ జక్కఁగా బలియుననియు ఆడ పశువులకుఁ బెట్టిన చూలినిలుచుననియు సహదేవునిమతము.

94 నెలతక్కువ దూడలు,

కం॥ కొఱనెల నీనిన పశువుకు
తురుమిడయును వెదురుటాకు । త్రావఁగఁ జేవన్
దరినీవ లేనిదానికిఁ
గుడులున్ వెదురాకుమేపఁ । గొబ్బున నీనున్ ॥ ౧౧౨

తా॥ తుమ్మి, వెదురుటాకులు వీనిని దినిపించిన నెలతక్కువగాఁ బ్రసవించి పశువులు పాలు చేపగలవు ఈనలేక శ్రమజెందెడి పశువులకు వెంట్రుకలను వెదురుటాకుతో నూరి తినిపించిన వెంటనే ప్రసవించును.

95 నెలతక్కువ దూడలు

కం॥ ఆలేక నొక్కమాసము
గాలిని దగులంగనీకఁ। గప్పుచు దానిన్
పాలుకడు ద్రాగనీయక
పాలించియు వెన్నగుడుప। బ్రతుకు నిజంబౌ॥ ౧౧౩

తా॥ నెలతక్కువ దూడను గాలి యెంతమాత్రము దగులనీయకుండ నేదైనఁ గప్పుచుఁ బాలను విస్తారముగాఁ ద్రావనీక, వెన్నను మాత్రము గుడుపుచున్న లేగ తప్పక బ్రతుకును.

96 పాలు చేపుటకు

గీ॥ కట్టనీక పొడిచి। కడుగేవ్రు నొల్లక
మసలి పితికొనేని। బసికినైన
పుల్లతీగె నొడలు। బూసి సాధించిన
పిదుకనిచ్చునట్టి। మొదవులైన॥ ౧౧౪

తా॥ పాలీయక దూడలను పొడచునట్టి ఆవులకు పుల్లతీగె గంధము శరీరమునకు బూసినచో జక్కగా మచ్చికకు రాగలవు.

97 మావితినిన పశువులకు

కం॥ తనమావి వైచి మేసిన
ననుములనుఁ బచ్చిపుచ్చు। యూరు రసంబున్
వినుచల్ల గలిపిపెట్టిన
దనమదిలో మార్పుగలిగి। తప్పక చేపున్॥ ౧౧౫

తా॥ పశువు దనచూపి తానుదిన్నవైచినపుడు అనుములుపుచ్చాకు రసమును చల్లయు గలిపి పెట్టిన క్రమముగా పాలువచ్చును.

98 చేపుటకు

కం॥ పెలదిపులి గంటి నెయ్యిని
పులిఖండయు పాలునాల్గు । పూటలుబెట్టన్
దొలిచూలు వడ్డ యెడలను
గలరోగం బెల్లమాని । గ్రక్కున జేపున్ ॥ ౧౧౬

తా॥ తొలిచూలి ఆవులైనను ఆడపులియొక్క క్రొవ్వును చింతపండు పులుసును గలిపి నాలుగు పూటలిచ్చిన పాలుచేపును.

99 దూడను మఱచిపోయినచో

కం॥ చల్లయును దాడికాయలు
కల్లును జీలకర్రసు । గంధియు బోయన్
దొల్లి తన ప్రేవుసుండగ
నొల్లనిదైనేనిబాయ । కుండును దూడన్ ॥ ౧౧౭

తా॥ చల్ల, తాడికాయలు, ఉప్పు, జీలకర్ర, సుగంధి కలిపిపెట్టినచో ఆవును తమ దూడలపై మిగుల ప్రేమబుట్టి మఱువకుండును.

100 పాలిచ్చుటకు

కం॥ నెయ్యిని గోధుమ గంజియు
బొయ్యగ సురభులకు నాల్గు । పూటలు దానన్
గయ్యాళి పసరమైనను
పెయ్యకరచి పంగటిలుచు । బితుగగనిచ్చున్ ॥ ౧౧౮

తా॥ నెయ్యి గోధుమగంజి కలిపిపోసిన గయ్యాళి పశువయ్యును వశ్యము కాగలదు.

101 చేపుటకు

కం॥ అడ్డసరపాకు నులిమిడి
గడ్డయు గల్లుప్పు, జీల । కర్రసుగంధిన్

బిడ్డకు బోయుగ చేవును
అడ్డెడు పులిచల్లతోడ । నదిగొనిచేవుర్ ॥ ౧౧౯

తా॥ అడ్డసరపాకు, నులిమిడిదుండ, ఉప్పు జీలకఱ్ఱ సుగంధి వీనిని గలిపి నూరిపెట్టిన పాలుచేవును.

102 జాలినిలువని పశువులకు

ఆ॥ ఫలముగానిగొడ్డు । వడ్డకు పావర
పండురసము పచ్చి । పాలతోడ
బెట్టునవుడు కలయఁ । బెట్టి మేకలనెయ్యి
బెట్ట నిల్చుజూలు । నట్టిపసికి ॥ ౧౨౦

తా॥ పావరపండురసము, పచ్చిపాలు, మేకనెయ్యి, వీనిని బాగుగా గలిపి పెట్టినచో జాలునిలుచును.

103 దూడమరగని దానికి

ఆ॥ ఈనిన పెయినర్మి । లించుక లేకను
గడువనీకదూడఁ । బొడిచె నేని
గోవులకును, కొండ । గోగురసంబును
నోదలఁబూయఁ గ్రేవు । గుడువనిచ్చు ॥ ౧౨౧

తా॥ కొండగోగాకు రసమును నోటికిఁ బూసిన దూడను దగ్గఱకు చేరనీయని బశువు సాధువు గాఁగలదు.

104 చేపని పశువులకు

కం॥ కలగొని చేగొండాకును
వెలియాలును జీలకఱ్ఱ । నిను కల్లుప్పున్
పులిచల్ల గలిపి పెట్టిన
వెలయుగఁ బసరంబు చేపు । వేడుకతోడన్ ॥ ౧౨౨

తా॥ చేగొండాకును, జీలకఱ్ఱను నూరి, ఉప్పు పులిచల్లలోఁ గలిపి పెట్టినఁ బాలుచేవును

కం॥ ఆయాకు నాత్మీయమగు
తోయంబును పచ్చిపసుపు । తో మిరియంబుల్
చేయుఁడు ముక్కున నశ్యము
చేయఁగఁ బసరంబుచేపు । శీఘ్రము నిజమా ॥ 123

తా॥ చేగొండాకును, మిరియమును, పచ్చిపసుపు, ఆవుమూత్రి
ముతోఁ గలిపి నశ్యముగ జేసి యిచ్చిన పాలుచేపును.

ఆ॥ కన్నెకొమరతీగ । గడ్డతోఁ దలవిరి
గాకునూరిముద్ద । గారవముగ
నువ్వుపిండి గల్పి । నోడలఁ బూయంగను
గుడువనీనిపసికి । గుణముసోకు ॥ 124

తా॥ కన్నెకొమారితీగ దుంపలో విరిగాకునూరి నువ్వుపిండిగలిపి
నోటికి, బూసిన పాలగుణము కలిగి పశువు వృద్ధిలోకి వచ్చును.

కం॥ గడియము పొద్దుండగనా
పిడియంబుచ్చును వేగ । పేమునునవుడు
ప్పిడియఁగల రసము క్రేపును
వడల జరిమినాక నేయు । నడిఁగొనఁచేపుల్ ॥ 125

తా॥ గడియప్రొద్దుండగనే ఆవును దూడను నొకటిజేసి దూడకు
నోటినిండ నువ్వుని రసముబెట్టిన యెడల ఆవుచేపును.

కం॥ తొలిజూలు పడ్డకుడువం
జలికేపడి దూడకలఅది । చేపకయున్నన్
నులిమిడి యుసిరిక మినుములు
గలితోడను నూరిపోయ । గ్రుక్కన జేపుల్ ॥ 126

తా॥ తొలిచూలియావు పాలుజేవనిచో నులిమిడి, యుసిరిక,
మినుములు గలిపి మెత్తగానూరి కడుగుతో బెట్టిన జేపును.

కం॥ పులిఖండంబావాలును
కలతాళపు గడ్డగోఘ్న । తము దురదలగొం
డిలవిత్తుల చూర్ణంబులు
గలుపుచుఁ గుంచెడును బెట్ట గావసి చేపుల్ ॥ 126

తా॥ చింతపండు పుల్లసు, ఆవాలు, నేలతాడిదుంప, దురదగొండి విత్తులు, వీనిని నూరి ఆవునేతితోఁ గలిపి లోనికిచ్చినను పాలు చేపఁ గలవు.

105 మందుఁ బెట్టెడి విధము.

కం॥ మందును బెట్టెడి వేళలఁ
బొంచెదఁ బడ నొడలఁ జేతఁ । బునుకుచు ననయం
బుండగ బెట్టినఁ గైకొను
సందడి దోచినను గూర్మి । జేపవు పశువుల్ ॥ 127

తా॥ పైనఁ దెల్పిన మందు పశువులకు బెట్టెడి వేళలందు లాలనఁ జేయవలయునుగాని బెదిరించినచో నుపయోగము లేదు.

కం॥ మునుబితికి పితుకవలసియు
గునిసినచో నయముఁ జేసి । కొనవలె బసికిన్
అనువుగ దృష్టియు దీసిన
ఘనతరముగఁ బాలుచాలఁ । గలుగగ నిచ్చున్ ॥ 128

తా॥ పితికి పితికినమీఁద కోపము తెప్పింపఁబడిన పశువును నయమున బ్రతిమాలియుఁ గన్నుల దోషముఁ దీసి సైచియుఁ బ్రయత్నించిన పశువు పాలుచక్కఁగా నీయగలదు.

106 దృష్టి దోషమునకు

ఉ॥ నిప్పులమీఁద జొన్నలును । నింబదళంబులు పత్తి విత్తులున్
యుప్పును వైచినన్ మొదవు । లొప్పుగ బాడి నొసంగు నిత్యమున్
దప్పకఁ జూచి మోహమున । దానిఁ గనుంగొను వారికన్నులున్
నిప్పున వేగ సున్నగతి । నీగిరిబాయును వేగునంతకున్ ॥ 129

తా॥ దృష్టిదోషమునకు జొన్నలు, వేపాకు, పత్తిగింజలు, ఉప్పు దిగదుడిచి నిప్పులలోఁ బోసిన హరించును.

107 వేగమే యీనఁజాలకున్న

ఆ॥ ఈనలేక వసరు । దానికి గురువింద
వేరు కలియఁబోసి । నూరి కడుపు

కడిగివ్రాయఁ జడవు । కాకుండ వేగము
యవుడు కేప్పునిదు ని । రాయసమున ॥ 130

తా॥ ఈనజాలని పశువునకు గురువింద వేరునూరి కడుపునకు వ్రాసిన ఆలస్యము లేకుండ ఈనగలదు.

107 దురదకు

కం॥ పెయ్యల గజ్జికి వేగమె
వుయ్యఁడు కామంచి పసరు । పొలుపుగ దానిన్
బుయ్యా నొక దినములోపల
వెయ్యను మఱియెంతటిట । వేగమె మానున్ ॥ 131

తా॥ కామంచి పసరు గజ్జిగల తావున రాచిన యెడల తీట తొలగును.

108 గజ్జికి

ఆ॥ తమ్మిగడ్డతోడ । నుమ్మెత్తయాకును
దుష్టుపాకురసము । తోడగూడ
బయిన గొండలబూసి । పాయక గడిగిన
దినదినానగజ్జి । తీరి పోవు ॥ 132

తా॥ తామరదుంప, ఉమ్మెత్తాకు దుష్టుపాకు నూరి రొండలికి బూసిన గజ్జిపోవును.

ఆ॥ చలిడాకునూరి । కలిమిాది తెప్పలు
నుదధి లవణ సహిత । నొడలబూయ
మూడుతిథులుగడక । మునుకొనిలేగల
దీటవుండుమాని । తెలివినొందు ॥ 133

తా॥ చలిమిడాకు, కలిమిాద తెట్టు సముద్రలవణమునూరి వరుసగా మూడుదినములు రాచిన దురదలు హరింపగలవు.

110 దగ్గుకు చికిత్స

గీ॥ దగ్గుయూర్పు నిలుపు । దాకి కాల్చి చురుక
రాకయున్న పసికి రావిచెక్క
మంచి నచ్చిపాలు । మరినాల్గు దినములు
గొట్టిదేసి బెట్టు । గోవుబ్రతుకు ॥ 184

తా॥ రావిచెక్క వచ్చిపాలు నాల్గుదినములు పెట్టవలెను.

కం॥ విరటుని పట్టణమందున
వరగగ సహదేవుమంత్రి । పాలకుడయితా
సురభులకు జేసె నీక్రియ
నరయగ నా చంద్రతార । కంబుగ వెలయున్ ॥ 185

చ॥ నరనుత కీర్తిపాలకుడు । నారయమంత్రి తెనుంగుజేసె నీ
సురభుల కిట్టి వైద్యములు । సొంపెసలారగ నెల్లదిక్కులన్
బరగునిలన్ సుధాకరుడు । భానుడు మేరువు సాగరంబులున్
ధరణియు దిగ్గజంబులును । దారకము ల్గలయంత కాలమున్ ॥ 136

చ॥ స్థిరముగనుండు బాయకను । ధీయుతులన్న ప్రసిద్ధికెక్కను
ర్వర నరయంగ నిట్టి రస । వత్తరశాస్త్రము తత్క్రమంబుగా
నరులెవరైన నాలకిని । నమ్మిక తోడుత చేయ నీక్రియల్
సిరియును పాడిపంటలును । చెన్నగ నాయువు గల్గి వర్ధిలున్ ॥ 137

సంపూర్ణము.

కొండా శంకరయ్యగారి
ప్రిమియర్ ముద్రణాలయమున ముద్రితము, సికింద్రాబాద్.